

รายงานผลงานเรื่องเต็มการทดลองที่สิ้นสุด

1. **ชุดโครงการวิจัย** : การคุ้มครองและบริหารจัดการทรัพยากรพันธุกรรมพืช ตามกรอบ
กฎหมายภายในและระหว่างประเทศ
2. **โครงการวิจัย** : วิทยุภูมิภาคท้องถิ่นด้านความหลากหลายทางชีวภาพของพืชในชุมชน
Research on Traditional Knowledge of plant Biodiversity
in Communities
3. **ชื่อการทดลอง (ภาษาไทย)** : การวิจัยภูมิภาคท้องถิ่นด้านความหลากหลายทางชีวภาพของพืชในชุมชน
จังหวัดแพร่และอุตรดิตถ์

ชื่อการทดลอง (ภาษาอังกฤษ): Research on Traditional Knowledge of plant Biodiversity
in Communities, Phrae and Uttaradit Province

4. คณะผู้ดำเนินงาน

หัวหน้าการทดลอง : นางสาววิลาสินี จิตต์บรรจง สังกัด สำนักคุ้มครองพันธุ์พืช

ผู้ร่วมงาน : นางสาวปาจรีย์ อินทะชูป สังกัด สำนักคุ้มครองพันธุ์พืช

นายบดินทร สอนสุภาพ สังกัด สำนักคุ้มครองพันธุ์พืช

องค์การบริหารส่วนท้องถิ่นและชุมชนในจังหวัดแพร่และจังหวัดอุตรดิตถ์

สังกัด กรมการปกครองส่วนท้องถิ่น

5. บทคัดย่อ

การศึกษาภูมิภาคท้องถิ่น มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาองค์ความรู้การใช้ประโยชน์จากความหลากหลายทางชีวภาพของพืชในชุมชนจังหวัดแพร่และจังหวัดอุตรดิตถ์ โดยการสำรวจ รวบรวมข้อมูลการใช้ประโยชน์พืชและการศึกษาจากการสัมภาษณ์ประชากรในชุมชน ถึงชนิดพืช ชื่อท้องถิ่น ส่วนที่นำมาใช้ และวิธีการนำไปใช้ จำนวน 6 ชุมชน ได้แก่ ชุมชนบ้านห้วยฮ่อมพัฒนา อำเภอร่องกวาง ชุมชนบ้านแม่จองไฟ อำเภอลอง ชุมชนหนองพุงหลวง อำเภอวังซัน จังหวัดแพร่ ชุมชนบ้านชำผากาม อำเภอบ้านโคก ชุมชนบ้านชัยจุมพล อำเภอลับแล ชุมชนร่วมจิต อำเภอน้ำปาด จังหวัดอุตรดิตถ์ ดำเนินงานวิจัยตั้งแต่ปี พ.ศ. 2559 สิ้นสุด ปี พ.ศ. 2561 จากการศึกษาพบพืช

ที่นำมาใช้ประโยชน์ 89 วงศ์ 192 สกุล 197 ชนิด แบ่งเป็นพืชอาหาร 50 ชนิด พืชสมุนไพร 129 ชนิด และพืชใช้ประโยชน์อื่นๆ เช่น พืชให้สี พืชเครื่องหอม พืชที่ใช้ทำเฟอร์นิเจอร์ 18 ชนิด ประชากรส่วนใหญ่มีความรู้ในการใช้ประโยชน์จากพืชที่ใช้บ่อย ในชีวิตประจำวัน มีเพียงประชากรที่มีอายุมากกว่า 50 ปีขึ้นไป ที่มีความรู้ความเชี่ยวชาญในการใช้ประโยชน์จากพืช โดยเฉพาะการนำพืชมาใช้ประโยชน์ในด้านสมุนไพร ด้านการทอผ้า และด้านหัตถกรรม เนื่องจากได้รับการสืบทอดมาตั้งแต่บรรพบุรุษ ซึ่งข้อมูลเหล่านี้ควรมีการอนุรักษ์ และเผยแพร่สำหรับเป็นประโยชน์ให้คนรุ่นหลังต่อไป

6. คำนำ

ภูมิปัญญาท้องถิ่น (local wisdom) หรือภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึง ความรู้ ความคิด ความเชื่อ ความสามารถที่เป็นผลมาจากการใช้สติปัญญา และการสั่งสมประสบการณ์ที่ผ่านกระบวนการเรียนรู้ เลือกรรปรุ่งแต่ง พัฒนาและถ่ายทอดสืบทอดกันมา เพื่อใช้แก้ปัญหาและพัฒนาชีวิตของคนไทยให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อม และเหมาะสมกับยุคสมัย ภูมิปัญญาจึงเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรม ซึ่งภูมิปัญญามีขอบข่ายกว้างขวาง ซึ่งได้สืบทอดและเชื่อมโยงมาอย่างต่อเนื่องตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน โดยทั่วไปแล้วชาวบ้านไม่สามารถอธิบายรายละเอียดและให้เหตุผลได้ เพราะบางอย่างเป็นความเชื่อที่ประกอบด้วยความรู้ที่สลับซับซ้อน โดยประเทศไทยมีวัฒนธรรมขนบธรรมเนียมประเพณี ที่ยาวนาน ชุมชนต่างๆ จึงมีภูมิปัญญาท้องถิ่นที่น่าสนใจ ควรค่าแก่การศึกษาและรวบรวมข้อมูลดังกล่าวไว้ (พรชัย, 2541)

จังหวัดแพร่เป็นเมืองโบราณที่มีมาช้านานมีชื่อเรียกกันหลายอย่าง ตำนานเมืองเหนือเรียกว่า “พลนคร” หรือ “เมืองพล” ตามหลักศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหง เรียกว่า “เมืองพล” และได้กลายเสียงตามหลักภาษาศาสตร์เป็น “แพร่” ชาวเมืองนิยมออกเสียงว่า “แป้” จังหวัดแพร่มีเนื้อที่ประมาณ 4,086,625 ไร่ สภาพทางภูมิประเทศส่วนใหญ่เป็นภูเขา แบ่งเขตการปกครองออกเป็น 8 อำเภอ 78 ตำบล 708 หมู่บ้าน มีประชากร จำนวน 456,318 คน มีพืชเศรษฐกิจที่สำคัญ ได้แก่ ข้าว ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ มันสำปะหลัง และ ส้มเขียวหวาน (กลุ่มงานข้อมูลสารสนเทศและการสื่อสาร สำนักงานจังหวัดแพร่ , 2557)

อุตรดิตถ์เป็นจังหวัดหนึ่งในภาคเหนือตอนล่าง ลักษณะภูมิประเทศเป็นที่ราบลุ่มและภูเขาสูง มีพื้นที่ประมาณ 4,899,120 ไร่ แบ่งการปกครองออกเป็น 9 อำเภอ 65 ตำบล 613 หมู่บ้าน มีจำนวนประชากรของจังหวัดทั้งสิ้น 461,051 คน ซึ่งประชากรท้องถิ่นดั้งเดิมของจังหวัดคือชนพื้นถิ่นไทยสยามและไทวน ต่อมาพื้นที่ตั้งเมืองอุตรดิตถ์เป็นทางผ่านสำคัญมาตั้งแต่สมัยอารยธรรมดองซอน ทำให้มีการเคลื่อนย้ายผู้คนมาจากที่ต่างๆ มากขึ้นเรื่อยมาในสมัยทวารวดีและอาณาจักรขอม ทำให้ชาวเมืองอุตรดิตถ์ในสมัยโบราณมีที่มาจากหลายเผ่าพันธุ์ แต่กลุ่มชาติพันธุ์ที่มีวัฒนธรรมสืบเนื่องมาจนปัจจุบันคือไทยสยามจากอาณาจักรสุโขทัยที่อาศัยอยู่ในแถบอำเภอพิชัย และไทวนจากอาณาจักรล้านนาที่อพยพจากเชียงแสนมาอาศัยอยู่ในแถบอำเภอลับแล คนสองกลุ่มนี้ตั้งถิ่นฐานขึ้นเป็นเมืองอย่างมั่นคงมาตั้งแต่สมัยสุโขทัยจนถึงสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ ได้มีการกวาดต้อนผู้คนและการอพยพย้ายถิ่นฐานของกลุ่มชาติพันธุ์ล้านช้าง (ลาว) จากทั้งเมืองเวียงจันทน์และเมืองหลวงพระบาง ลงมาตั้งถิ่นฐานในเขตอำเภอต่าง ๆ ของจังหวัดมากขึ้น ได้แก่บริเวณอำเภอน้ำปาก อำเภอฟากท่า และอำเภอบ้านโคกในปัจจุบัน และได้

มีชาวจีนโพ้นทะเลอพยพย้ายถิ่นฐานมาตั้งหลักแหล่งทำมาค้าขายในแถบเมืองท่ามากเป็นลำดับ จึงทำให้เมือง
อุตรดิตถ์ในปัจจุบันกลายเป็นเมืองที่มีกลุ่มชนมากถึง 3 วัฒนธรรมที่อยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข

ด้วยพันธกรณีระหว่างประเทศที่ไทยเป็นภาคีสมาชิก คือ อนุสัญญาว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพ
(Convention on Biological Diversity : CBD) ที่ประเทศไทยต้องดำเนินการตามนั้น กอปรกับแผนงานภายใต้
การจัดตั้งประชาคมสังคมและวัฒนธรรมอาเซียน (Asean Socio-Cultural Community : ASCC) พบว่าปัจจุบัน
ยังขาดแคลนข้อมูลพื้นฐานของพรรณพืชที่มีการใช้ประโยชน์และมีความสำคัญกับภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชนต่างๆ
ทั้งทางด้านอาหาร ยา รักรักษาโรค เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย การเกษตร และประเพณีวัฒนธรรมของชุมชนเป็นอย่างมาก
จึงจำเป็นต้องทำการวิจัยเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านความหลากหลายทางชีวภาพของพืชในชุมชน ด้วยการ
สำรวจ เก็บตัวอย่างพรรณไม้นามารวบรวมวิเคราะห์ระบุพืช ตรวจสอบสถานภาพของพืชในธรรมชาติ เพื่อให้ได้ข้อมูล
พื้นฐานของพรรณพืชที่มีการใช้ประโยชน์และมีความสำคัญกับภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนต่างๆ ในประเทศ แล้ว
นำมาจัดทำบัญชีรายการของความหลากหลายทางชีวภาพของพืชและการใช้ประโยชน์เพื่อเสนอหรือเป็นข้อมูล
ประกอบการบังคับใช้กฎหมายพระราชบัญญัติคุ้มครองพันธุ์พืช พ.ศ. 2542 และเพื่อให้ดำเนินการเป็นไปตาม
พันธกรณีระหว่างประเทศ โครงการวิจัยนี้จึงมีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาองค์ความรู้การใช้ประโยชน์จากความ
หลากหลายทางชีวภาพของพืชในชุมชน และสังเคราะห์ข้อมูลและจัดทำบัญชีรายการของความหลากหลายทาง
ชีวภาพของพืชและการใช้ประโยชน์เบื้องต้นสำหรับเป็นข้อมูลพื้นฐานเพื่อรองรับพันธกรณีอนุสัญญาว่าด้วยความ
หลากหลายทางชีวภาพและตามแผนงานภายใต้การจัดตั้งประชาคมสังคมและวัฒนธรรมอาเซียน ที่ประเทศไทยได้
เป็นภาคีสมาชิก

7. วิธีดำเนินการ

- อุปกรณ์

1. แบบบันทึกข้อมูลลักษณะของพรรณพืชในภาคสนามและแบบสอบถาม
2. อุปกรณ์สำรวจและเก็บตัวอย่างพืช ได้แก่ กรรไกรตัดกิ่ง เลื่อย จอบ มีดพรวน ไม้สอยพร้อมตะขอ กล้อง
บันทึกภาพ เครื่องจับพิกัด (GPS) ถุงพลาสติกขนาดต่างๆ ซองกระดาษ ป้ายติดหมายเลข ดินสอ ยางลบ ไม้บรรทัด
สายวัด ผ้าฉากสำหรับใช้บันทึกภาพพรรณไม้ แอลกอฮอล์
3. อุปกรณ์ทำตัวอย่างพรรณไม้อ้างอิง (พรรณไม้แห้ง) ได้แก่ แผงไม้ เชือกมัด กระดาษหนังสือพิมพ์
กระดาษลูกฟูก ฟองน้ำ Mercuric chloride Phenol แอลกอฮอล์ ปีกเกอร์ แท่งแก้ว คริมคิบ ตู้อบพรรณไม้
กระดาษติดพรรณไม้แห้งขนาดหนาไม่น้อยกว่า 300 แกรม เข็ม ด้าย กรรไกร กาว ซองกระดาษสีน้ำตาล ซอง
กระดาษวาว ปกห่อพรรณไม้แห้ง
4. อุปกรณ์ทำตัวอย่างดอง ได้แก่ ขวดแก้วพร้อมฝาปิดขนาดต่างๆ แอลกอฮอล์ ป้ายบันทึกข้อมูล
5. อุปกรณ์เก็บตัวอย่างผลและเมล็ด ได้แก่ กล้องพลาสติกใสขนาดต่างๆ เทปปิดผนึก ป้ายบันทึกข้อมูล
6. อุปกรณ์เก็บตัวอย่างมีชีวิตและปลูกรักษา ได้แก่ ถาดดำ กระจ่าง ดิน ปุ๋ย
7. อุปกรณ์ในห้องปฏิบัติการ ได้แก่ กล้องจุลทรรศน์แบบสเตอริโอ เข็มเขี่ย มีด จานแก้ว หนังสือและ
วารสารทางอนุกรมวิธาน คอมพิวเตอร์

- แบบและวิธีการทดลอง

สำรวจและเก็บรวบรวมข้อมูลพื้นฐาน ด้านสังคม ชุมชน รูปแบบของประเพณีวัฒนธรรม และความหลากหลายทางชีวภาพของพืชที่ชุมชนใช้ประโยชน์ ในชุมชนเป้าหมายที่ทำการศึกษแบบวิธีการเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (purposive sampling) โดยทำแบบสอบถาม สัมภาษณ์ เก็บตัวอย่างพันธุ์พืช พร้อมทั้งบันทึกลักษณะพรรณพืชและการใช้ประโยชน์ในชุมชน

- วิธีปฏิบัติการทดลอง

1. กำหนดชุมชนเป้าหมายที่ทำการศึกษแบบวิธีการเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (purposive sampling) ในจังหวัดแพร่และอุตรดิตถ์ โดยเลือกชุมชนที่ยังคงมีการพึ่งพาใช้ประโยชน์จากความหลากหลายทางชีวภาพของพืชทั้งด้านอาหาร ยารักษาโรค เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย การเกษตร ฯลฯ หรือมีการปลูกรักษาทรัพยากรพืชจากป่ารอบๆชุมชน และยังคงมีการถือปฏิบัติตามประเพณีวัฒนธรรมที่สืบทอดต่อกันมา โดยทำการศึกษาศีละ 2 ชุมชน

2. สำรวจและเก็บรวบรวมข้อมูลความรู้และภูมิปัญญาต่างๆ ที่มีความสัมพันธ์กับพืชในแง่ของอาหาร ยารักษาโรค เครื่องนุ่งห่ม สีย้อม อุปกรณ์เครื่องมือต่างๆ และประเพณีวัฒนธรรม จากผู้รู้และผู้ให้ข้อมูลในชุมชนจังหวัดแพร่และอุตรดิตถ์ โดยการสัมภาษณ์และตอบแบบสอบถาม

3. สำรวจและเก็บตัวอย่างพืชในบริเวณหมู่บ้าน ป่าชุมชน หรือพื้นที่อื่นๆ ซึ่งเป็นแหล่งของทรัพยากรพืชของคนในชุมชนร่วมกับผู้ให้ข้อมูล โดยใช้แบบบันทึกข้อมูลลักษณะของพรรณพืชในภาคสนาม พร้อมทั้งเก็บตัวอย่างพืชตัวอย่างละ 5 ชิ้น และต้องเก็บตัวอย่างที่มีโครงสร้างใบ ดอก และผล สมบูรณ์ เพื่อนำมาทำตัวอย่างพรรณไม้แห้ง (dry specimen) หรือเก็บตัวอย่างที่มีชีวิต (living specimen) บางชนิดที่ไม่สามารถเก็บข้อมูลลักษณะทางพฤกษศาสตร์ได้ในขณะสำรวจเพื่อนำมาปลูกและเก็บข้อมูลภายหลัง สำหรับนำไปตรวจวิเคราะห์ชนิด สกุล วงศ์ ที่แน่นอนและเป็นปัจจุบันในห้องปฏิบัติการ เพื่อเก็บไว้เป็นหลักฐานอ้างอิงและสำหรับเทียบเคียงในการตรวจสอบวิเคราะห์หาชื่อพรรณไม้ในครั้งต่อไป ซึ่งจะเป็นข้อมูลที่ทำให้ทราบถึงจำนวนประชากร ถิ่นกำเนิด และเขตการกระจายพันธุ์ของพรรณไม้ต่างๆ สถานภาพของพืช อีกทั้งเพื่อให้ทราบถึงจำนวนพรรณไม้ที่มีในประเทศไทย และเก็บไว้ยังพิพิธภัณฑ์พืชต่างๆในประเทศ และถ่ายภาพพรรณพืชประกอบ

4. จัดทำตัวอย่างพรรณไม้แห้ง (dry specimens) มีวิธีการดังนี้

4.1. เก็บพรรณไม้ให้ครบสมบูรณ์ทุกส่วน จัดลงบนแผงอัดแล้วอัดให้แห้งโดยใช้ความร้อนจากแสงแดดหรือตู้อบที่อุณหภูมิ 60-65 องศาเซลเซียส เป็นเวลาประมาณ 5-7 วัน

4.2. เมื่อพรรณไม้แห้งสนิทนำไปอาบน้ำยาเพื่อป้องกันแมลง โดยใช้ Mercuric chloride 250 มิลลิลิตร Phenol 50 มิลลิลิตร และ แอลกอฮอล์ 90 เปอร์เซ็นต์ 10 ลิตร แล้วนำเข้าแผงอัดพรรณไม้อบให้แห้งอีกครั้ง

4.3. นำตัวอย่างพรรณไม้ที่ผ่านขั้นตอนอาบน้ำยาแล้วมาเย็บติดกับกระดาษแข็งที่มีความหนาไม่น้อยกว่า 300 แกรม เพื่อให้มีความคงทนและแข็งแรง พร้อมกับติดป้ายแสดงรายละเอียดต่างๆที่จดบันทึกเอาไว้ในขณะที่เก็บพรรณไม้นั้น

5. นำตัวอย่างมาตรวจวิเคราะห์เพื่อพิสูจน์ชนิดพืช สกุน และวงศ์ โดยการเปรียบเทียบกับตัวอย่างพรรณไม้อ้างอิงในพิพิธภัณฑ์พืชหรือหอพรรณไม้ ใช้รูปวิธานจำแนกพรรณไม้จากหนังสือพรรณพฤกษชาติต่างๆ คู่มือศึกษาพรรณไม้ หรือสอบถามผู้เชี่ยวชาญด้านอนุกรมวิธานพืช

6. จัดเตรียมตัวอย่างพรรณไม้อ้างอิงเพื่อเก็บเข้าสู่ระบบของ Bentham และ Hooker ในพิพิธภัณฑ์พืช กรุงเทพฯ กรมวิชาการเกษตร

7. นำข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับการใช้ประโยชน์จากพืชของชุมชนที่ได้จากการสัมภาษณ์ ทำแบบสอบถาม มาทำการวิเคราะห์ข้อมูลในเชิงสถิติโดยใช้ค่าเฉลี่ยเพื่อหาความสัมพันธ์ระหว่าง สถานที่ เพศ และอายุ ที่มีความสัมพันธ์กับองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านความหลากหลายทางชีวภาพของพืชในชุมชน

8. ประมวลผลที่ได้จากการตรวจเอกสาร แบบสอบถาม ข้อมูลภาคสนามต่างๆ การกระจายพันธุ์ของพืชอาหารในชุมชน นำมาจัดทำลงในโปรแกรม เช่น โปรแกรม excel ซึ่งสะดวกต่อการวิเคราะห์หรือค้นข้อมูลระดับปฐมภูมิและทุติยภูมิ

9. จัดทำสรุปและรายงานผลการทดลอง

10. จัดทำบัญชีรายการของความหลากหลายทางชีวภาพของพืชในชุมชนต่างๆ

- การบันทึกข้อมูล

บันทึกตามรูปแบบของแบบบันทึกข้อมูลลักษณะของพรรณพืชในภาคสนาม แบบสอบถาม และแบบสัมภาษณ์ ที่กำหนด

- เวลาและสถานที่

ระยะเวลา เริ่มต้นเดือนตุลาคม 2559 สิ้นสุดเดือนกันยายน 2561

สถานที่ศึกษา

- พื้นที่ศึกษา ได้แก่

1. ชุมชนบ้านห้วยฮ่อมพัฒนา อ.ร้องกวาง ชุมชนบ้านแม่จองไฟ ต.ห้วยอ้อ อ. ลอง และชุมชนหนองพุงหลวง หมู่ 15 ต.หนองพุงหลวง อ.วังชิ้น จ.แพร่

2. ชุมชนบ้านชำผากาม ตำบลม่วงเจ็ดต้น อำเภอบ้านโคก ชุมชนบ้านชัยจุมพล ตำบลชัยจุมพล อำเภอลับแล ชุมชนร่วมจิต ตำบลร่วมจิต อำเภอกงไกรลาศ จังหวัดอุตรดิตถ์

- กลุ่มวิจัยพฤกษศาสตร์และพิพิธภัณฑ์พืช สำนักคัมภีร์พันธุ์พืช กรมวิชาการเกษตร

8. ผลการทดลองและวิจารณ์

จากการศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นและการใช้ประโยชน์ความหลากหลายทางชีวภาพในชุมชน จังหวัดแพร่ และอุตรดิตถ์ ผลการศึกษาที่ได้เป็นดังนี้

8.1 การใช้ประโยชน์ความหลากหลายทางชีวภาพในจังหวัดแพร่

สำรวจ รวบรวม และเก็บตัวอย่างพืชใช้ประโยชน์ในชุมชนจังหวัดแพร่ ทั้งหมด 3 ชุมชน ได้แก่ ชุมชนบ้านห้วยฮ่อมพัฒนา อ.ร้องกวาง ชุมชนบ้านแม่จองไฟ ต.ห้วยอ้อ อ. ลอง และชุมชนหนองพุงหลวง หมู่ 15 ต.หนองพุงหลวง อ.วังชิ้น จ.แพร่ พบว่า ประชากรในชุมชนมีการนำพืชไปใช้ประโยชน์ในด้านต่างๆ หลากหลายและแตกต่างกันไป โดยนำพืชไปใช้ประโยชน์ด้านอาหาร สมุนไพร และพืชใช้สอย ดังสรุปได้ดังนี้

8.1.1 ชุมชนบ้านห้วยฮ่อมพัฒนา อำเภอร้องกวาง จังหวัดแพร่

- วิถีชีวิตและสภาพความเป็นอยู่ของชุมชน

จังหวัดแพร่ มีประชากรชาวเขาอาศัยอยู่จำนวน 4 เผ่า ประกอบด้วย เผ่าม้ง กะเหรี่ยง อาข่า และตองเหลือง (มลาบรี) ในเขตท้องที่ 4 อำเภอ ได้แก่ อำเภอสอง ร้องกวาง ลอง และวังชิ้น จำนวนทั้งสิ้น 25 หมู่บ้าน โดยชุมชนบ้านห้วยฮ่อมพัฒนา ประชากรส่วนใหญ่เป็นชาวไทภูเขาเผ่าม้ง และมีบางส่วนเป็นชนเผ่าตองเหลือง (มลาบรี) จำนวนครัวเรือน 171 ครัวเรือน ประมาณ 1100 คน ภาษาที่ใช้เป็นภาษาม้ง มลาบรี และภาษาเมือง ลักษณะครอบครัวเป็นครอบครัวขยาย มีหลายครอบครัวอยู่รวมกัน ขนบธรรมเนียมประเพณี นิยมดื่ม น้ำชา สูบฝิ่น นับถือผีและหมอผี ให้ฝ่ายชายเป็นใหญ่ในครอบครัว สามารถมีภรรยาได้หลายคน บูชาบรรพบุรุษเหมือนคนจีน เชื้อโคลง ประเพณีพื้นบ้านที่ยังถือปฏิบัติสืบต่อกันมา เช่น ประเพณีปีใหม่ ตรงกับ ขึ้น 1 ค่ำ เดือน 2 ซึ่งส่วนใหญ่จะอยู่ในระยะเวลาระหว่างเดือนธันวาคม-มกราคมของทุกปี ในวันปีใหม่ของชาวม้งจัดเป็นงานประเพณีที่ชาวม้งรอคอยอย่างใจจดใจจ่อ เนื่องจากจะเป็นการพบปะกันระหว่างกลุ่มญาติ มีประเพณีขอพรจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์และผู้อาวุโส เป็นวันที่หนุ่มๆ สาวๆ ในหมู่บ้านจะได้เลือกคู่ มีการจัดการแข่งขันกีฬาประเพณีและการละเล่นต่างๆ เช่น ลูกข่าง ลูกช่วง และยังมีการแข่งขันล้อเลื่อนไม้ชิงแชมป์ประเทศไทยซึ่งเป็นกีฬาที่ทำทายน่าสนใจเป็นอย่างมาก แต่นอกการละเล่นที่สร้างความสนุกสนานแล้วชาวม้งก็ไม่ลืมที่จะทำพิธีกรรมต้อนรับปีใหม่ ซึ่งจัดเป็นพิธีกรรมที่ชาวม้งให้ความสำคัญกันมาก (ภาพที่ 1)

ภาพที่ 1 สภาพแวดล้อมภายในชุมชนบ้านห้วยฮ่อมพัฒนา อำเภอร้องกวาง จังหวัดแพร่

- การใช้ประโยชน์จากพืชของชุมชน

จากการสำรวจพื้นที่ เก็บข้อมูลภูมิปัญญาท้องถิ่นและการใช้ประโยชน์ด้านความหลากหลายทางชีวภาพของพืช ในชุมชนบ้านห้วยฮ่อมพัฒนา อำเภอร่องกวาง จังหวัดแพร่ ประชากรส่วนใหญ่มีอาชีพเกษตรกรรม ปลูกข้าวโพดและพืชผักต่างๆ และมีการนำพืชมาใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวันหลากหลายทั้งด้านอาหาร พืชสมุนไพร และพืชใช้สอย จากการประเมินการใช้ประโยชน์จากพืชของชาวม้ง ได้ข้อมูลพืชผักพื้นบ้าน 19 ชนิด (ตารางที่ 1) เมื่อจำแนกตามลักษณะการใช้ประโยชน์แบ่งออกเป็น 3 ประเภท มีสัดส่วนการใช้ประโยชน์ดังนี้ พืชอาหาร 10 ชนิด คิดเป็นร้อยละ 52.63 พืชสมุนไพร 6 คิดเป็นร้อยละ 37.57 และพืชใช้ประโยชน์อื่นๆ 3 ชนิด คิดเป็นร้อยละ 15.79

พืชอาหารที่พบ เช่น เสี้ยวป่า (*Bauhinia saccolyx* Pierre.) ยอดอ่อนนำมารับประทานเป็นผักสดหรือลวกจิ้มน้ำพริก เครือเขาคำ (*Cuscuta reflexa* Roxb.) ยอดอ่อนนำมาใช้ในการประกอบอาหารประเภทผัด, ลวกจิ้มน้ำพริก ผักฮาก (*Erythropulum scandens* Blume.) ยอดอ่อนรับประทานเป็นผักสดหรือลวกรับประทานกับน้ำพริก

ชาวม้งบ้านห้วยฮ่อมพัฒนามีการใช้ประโยชน์จากพืชสมุนไพรหลายชนิด ส่วนของพืชที่นำมาใช้ประโยชน์ ได้แก่ ราก ใบ ลำต้น ผล ยอดอ่อน เป็นต้น สมุนไพรที่นำมาใช้ส่วนใหญ่เป็นพรรณพืชที่มีสรรพคุณบำรุงกำลัง บำรุงเลือด อาการปวดท้อง ลดอาการไข้ แก้ปวดเมื่อย รักษาอาการไข้ใน สมุนไพรบ่งชนิดที่ใช้ภายนอกจะนำส่วนของพืชมาใช้โดยตรง แต่การรักษาด้วยสมุนไพรที่จะให้ผลดีและมีประสิทธิภาพ หมอยาพื้นบ้านจะมีกรรมวิธีที่เรียกว่า เข้ายา โดยนำพืชสมุนไพรหลายๆ ชนิดมาปรุงแต่งตามตำรับยา ตัวอย่างสมุนไพรที่น่าสนใจ เช่น ดาวอินคา (*Plukenetia volubilis* L.) ผล ทูปอก รักษาแผลฟกช้ำ ดอกไม้จีน (*Hemerocallis fulva* (L.) ใบต้มน้ำดื่มรักษาอาการไข้ใน กระจ่างดำ (*Kaempferia parviflora* Wall. ex Baker) หัวต้มน้ำดื่มหรือกินสด ช่วยขับลม รักษาอาการปวดท้อง

พืชใช้สอยอื่นๆ ที่ชาวม้งนำมาใช้ประโยชน์ เช่น ครามเถา (*Marsdenia tinctoria* R. Br.) ใบให้สีเขียว นำมาย้อมเส้นใยในการถักกระเป่า เปล้า (*Croton thorelii* Gagnep.) ใบนำมาใช้สระผม ขมิ้น (*Curcuma longa* L.) รากใช้ย้อมเส้นใยในการถักกระเป่า ให้สีเหลือง เป็นต้น

8.1.2 ชุมชนบ้านแม่จองไฟ ตำบลห้วยฮ่อม อำเภอร่องกวาง จังหวัดแพร่

- วิถีชีวิตและสภาพความเป็นอยู่ของชุมชน

บ้านแม่จองไฟ หมู่ที่ 2 ตำบลห้วยฮ่อม อำเภอร่องกวาง จังหวัดแพร่ เป็นหมู่บ้านเก่าแก่ ตั้งขึ้นมาแล้วประมาณ 200 ปี เป็นราษฎรชาวไทยภูเขาเผ่าปกากะญอ ที่อพยพเพื่อหนีการสู้รบ มาจากประเทศพม่า มาเพื่อทำการเกษตร เพาะปลูก ทำไร่ ทำนา ซึ่งในบริเวณนั้นมีลำห้วยที่เป็นแหล่งน้ำอุดมสมบูรณ์ จึงพากันใช้เป็นที่พักในการหุงหาอาหาร โดยใช้หินทำเป็นก้อนเส้า (ก้อนหินสามก้อนหันมุมใดมุมหนึ่งเข้าหากันเว้นช่องว่างพอประมาณเพื่อวางหม้อ เป็นหลักต่างเตาสำหรับหุงข้าวต้มแกง) ซึ่งภาษาถิ่นเรียกว่า "จองไฟ" ต่อมาได้เรียกเป็นชื่อของลำห้วยแห่งนั้นว่า ห้วยแม่จองไฟ และชาวบ้านได้นำมาเป็นชื่อหมู่บ้าน จึงได้ตั้งชื่อว่าบ้านแม่จองไฟ ปัจจุบันบ้านแม่จองไฟมีประชากรชาติพันธุ์กะเหรี่ยง มี 137 หลังคาเรือน ประชากร 571 คน เชื้อชาติกะเหรี่ยง สัญชาติไทย นับถือ

ศาสนาพุทธ ภาษาที่ใช้พูดและเขียน เป็นภาษากะเหรี่ยง ภาษาคำเมืองและภาษาไทย อาชีพหลักของชาวแม่จองไฟ คือการทำไร่ ทำนา ทำสวน เลี้ยงสัตว์และรับจ้างทั่วไป และการทอผ้าพื้นเมือง

บ้านแม่จองไฟอยู่ห่างจากตัวเมืองแพร่ ประมาณ 50 กิโลเมตร ใช้ถนนสาย แพร่-ลำปาง จากแพร่ มาอำเภอลองระยะทาง 40 กิโลเมตร จากอำเภอเข้าไปในหมู่บ้านประมาณ 16 กิโลเมตร ก็จะถึงบ้านแม่จองไฟ ประชากรบ้านแม่จองไฟเป็นชาติพันธุ์กะเหรี่ยง ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม โดยเฉพาะกลุ่มสตรีจะรับ ศิลปหัตถกรรม สืบทอดมาจากบรรพบุรุษในเรื่องของการทอผ้าก็กระตุก เช่น ผ้าลายตีนจก และผ้าลายยกดอก ผ้าขาวม้า เป็นต้น นอกจากนี้ทำไว้ใช้เองในครอบครัวแล้วยังสามารถส่งขายเป็นรายได้เสริมอีกด้วย

สภาพความเป็นอยู่ทางด้านวิถีชีวิตวัฒนธรรมและเศรษฐกิจ ชาวกะเหรี่ยงบ้านแม่จองไฟมีฐานะ ความเป็นอยู่ค่อนข้างดี นอกจากนับถือศาสนาพุทธแล้ว ยังคงนับถือความเชื่อเกี่ยวกับผี จึงยังคงประกอบพิธีกรรม ความเชื่อต่างๆ เช่น ประเพณีปีใหม่ชาติพันธุ์กะเหรี่ยง พิธีกรรมมัดมือ พิธีกรรมเลี้ยงผีเจ้าบ้าน พิธีกรรมเลี้ยงผีขุน น้ำ พิธีกรรมเรียกขวัญคนป่วย เป็นต้น วิถีชีวิตอาหารพื้นบ้านของชาวกะเหรี่ยงบ้านแม่จองไฟ จะผูกพันกับขนม “ตองกง” ซึ่งเป็นขนมที่ใช้ในพิธีเลี้ยงผี ประเพณีมัดมือ ศิลปะการแสดงของชาติพันธุ์กะเหรี่ยง สามารถจ้อยเป็น ภาษากะเหรี่ยงได้โดยได้รับการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษซึ่งเกี่ยวข้องกันทางสายเลือด (ภาพที่ 2)

ภาพที่ 2 สภาพแวดล้อมภายในชุมชนบ้านแม่จองไฟ อำเภอลอง จังหวัดแพร่

- การใช้ประโยชน์จากพืชของชุมชน

จากการสำรวจและสอบถามจากผู้รู้ หมอยาในหมู่บ้าน พบว่าชาวกะเหรี่ยงนับว่าเป็นมิตรกับ ป่าไม้ เนื่องจากมีความเชื่อเรื่องผี ดังนั้นจึงสามารถรักษาทรัพยากรป่าไม้ไว้อย่างดี โดยป่าบ้านแม่จองไฟยังคงเป็น ป่าอนุรักษ์ ประกอบด้วยต้นสักขนาดใหญ่ที่มีอายุยาวนาน มีคุณค่า มีจำนวนหลายพันต้นและยังคงรักษาไว้ให้รุ่น ลูกหลานต่อไป จากการสำรวจพบพืชใช้ประโยชน์ จำนวน 23 ชนิด (ตารางที่ 2) เมื่อจำแนกตามลักษณะการใช้ ประโยชน์แบ่งออกเป็น 4 ประเภท มีสัดส่วนการใช้ประโยชน์ ดังนี้ พืชสมุนไพร 14 คิดเป็นร้อยละ 60.87 พืช อาหาร 2 ชนิด คิดเป็นร้อยละ 8.70 พืชใช้ประโยชน์อื่นๆ 2 ชนิด คิดเป็นร้อยละ 26.09 และพืชให้สี 1 ชนิด คิด เป็นร้อยละ 4.34

ชาวกะเหรี่ยงบ้านแม่จองไฟ ส่วนใหญ่นำพืชที่ได้จากป่าไปใช้เป็นสมุนไพร โดยสมุนไพร ส่วนใหญ่มีสรรพคุณในการรักษาอาการปวด เช่น ปวดตามข้อ ปวดเอว ปวดเมื่อย ใช้ในการถอนพิษ เช่น ฮ่อ

สะพายควาย (*Amnicratea cambodiana* (Pierre) N.Halle Wc) ใช้ลำต้น เข้ายากับสมุนไพรรชนิดอื่น รักษาอาการปวดแหว แก่นิ้ว รวงจืด (*Thunbergia laurifolia*) ใช้เครือ แก่นอนพิษยาฆ่าแมลง กาสสามปีก (*Vitex peduncularis* Wall. ex Schauer) ใช้ทั้งต้น ต้มน้ำดื่ม แก้วปวดแหว พญาสัตบรรณ (*Alstonia scholaris*) ใบรักษาแผล แผลเปื่อย และอาการปวดข้อ เห็บหมู (*Cyperus rotundus*) เหง้าต้มใช้ขับลม ค้างคาวดำ (*Tacca chantrieri* Andre) แก้วปวดเนื้อตัว ใช้หัวดองเหล้า เป็นต้น พืชใช้สอยชนิดอื่นๆ นิยมนำไปทำเฟอร์นิเจอร์ สร้างที่อยู่อาศัย ทำฟืน และยังมีการใช้ประโยชน์จากสีของพืชในการย้อมผ้า เครื่องนุ่งห่ม ฮ่อม (*Strobilanthes cusia* (Nees) Kuntze)

8.1.3 ชุมชนบ้านแม่พุงหลวง ตำบลหนองพุง อำเภอวังชิ้น จังหวัดแพร่

- วิถีชีวิตและสภาพความเป็นอยู่ของชุมชน

ชุมชนแม่พุงหลวง หมู่ 15 ตำบลหนองพุง อำเภอวังชิ้น จังหวัดแพร่ เป็นหมู่บ้านชาวเขาเผ่ากะเหรี่ยง เรียกแทนตัวเองว่า “ยาง” ตั้งถิ่นฐานในชุมชนแม่พุงหลวงมานานนับ 100 ปี มีจำนวนครัวเรือน จำนวน 171 ครัวเรือน จำนวนประชากร 700 คน ประชากรส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธและนับถือผี ชาวบ้านแม่พุงหลวงมีวิถีชีวิตผูกพันพึ่งพากับธรรมชาติ เช่น ดิน น้ำ และป่า พืชเศรษฐกิจของหมู่บ้าน ได้แก่ การปลูกข้าวไร่พื้นเมือง สภาพพื้นที่ของบ้านแม่พุงหลวง เป็นทั้งพื้นที่ราบและพื้นที่เนินเขา มีสภาพป่าไม้ตามธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์เหมาะสำหรับทำการเกษตร มีวัฒนธรรมที่สืบทอดมาแต่บรรพบุรุษ จากประวัติเล่าว่ากะเหรี่ยงบ้านแม่พุงหลวงอพยพมาจากทางเหนือของประเทศไทย โดยไม่ทราบแหล่งที่มาที่แน่ชัด ผู้เฒ่าผู้แก่เล่าสืบทอดกันมาว่าเคยตั้งหมู่บ้านที่ห้วยป่าคาหลวง ห่างจากที่ตั้งปัจจุบันประมาณ 4 กิโลเมตร เป็นแหล่งต้นน้ำที่มีความอุดมสมบูรณ์ และต่อมามีการอพยพเคลื่อนย้ายมาอยู่ที่ปัจจุบัน ชาวบ้านเชื่อกันว่ามีผีปามารังควาน จึงต้องอพยพย้ายที่อยู่ กะเหรี่ยงบ้านแม่พุงหลวงส่วนใหญ่มีอาชีพเกษตรกรรม ทำนา ทำไร่ ปลูกข้าวโพด มีพื้นที่นาเป็นของตนเอง บางครัวเรือนก็จะมีการทำเครื่องจักสาน สำหรับไว้ใช้ในหมู่บ้าน มีการทอผ้า เพื่อใช้ในชีวิตประจำวัน

กะเหรี่ยงบ้านแม่พุงหลวงมีวิถีชีวิตวัฒนธรรมความเชื่อเรื่อง “ผี” การสืบทอดวิถีชีวิตวัฒนธรรมความเชื่อชนบทรรมนิยมประเพณี การนับถือบรรพบุรุษ (ผี) ว่าช่วยดูแลปกป้องคุ้มครอง หากใครทำไม่ดีก็จะได้รับโทษ ชาวกะเหรี่ยงแม่พุงหลวงมีทั้งผีประจำตัวที่ทำให้มาเกิด ผีประจำบ้าน ผีประจำหมู่บ้าน ผีประจำขุนห้วยขุนน้ำ เป็นต้น นอกจากนี้ยังคงอนุรักษ์วัฒนธรรมด้านเครื่องแต่งกาย ทั้งเสื้อผ้า สิ่งทอ รวมทั้งอาหาร และการใช้ยาสมุนไพรพื้นบ้านไว้อย่างเหนียวแน่น ปฏิทินวิถีชีวิตวัฒนธรรมของชาวกะเหรี่ยงแตกต่างจากคนพื้นราบ เช่น เดือน 1 จะเริ่มจากเดือนตุลาคมของทุกปี และเดือนสำคัญใช้ในการประกอบพิธีกรรมสำคัญ คือ เดือน 10 ซึ่งจะตรงกับเดือนกรกฎาคมและเดือน 5 จะตรงกับเดือนกุมภาพันธ์ การประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อ เพื่อทำให้เกิดความเป็นสิริมงคล มีโชคมีลาภ อยู่เย็นเป็นสุข ปราศจากโรคภัยไข้เจ็บต่างๆ (ภาพที่ 3)

ภาพที่ 3 สภาพแวดล้อมภายในชุมชนบ้านแม่พุงหลวง อำเภอวังชิ้น จังหวัดแพร่

- การใช้ประโยชน์จากพืชของชุมชน

จากการสำรวจการใช้ประโยชน์พืชของชาวกะเหรี่ยง ในชุมชนหนองพุงหลวง พบพืชใช้ประโยชน์ 67 ชนิด (ตารางที่ 3) เมื่อจำแนกตามลักษณะการใช้ประโยชน์แบ่งออกเป็น 3 ประเภท มีสัดส่วนการใช้ประโยชน์ ดังนี้ พืชอาหาร 50 ชนิด คิดเป็นร้อยละ 74.63 พืชสมุนไพร 16 คิดเป็นร้อยละ 23.88 และพืชใช้ประโยชน์อื่นๆ 1 ชนิด คิดเป็นร้อยละ 1.49 ตัวอย่างพืชอาหาร เช่น ถั่วย่านาง (*Tiadora triandra* (Colebr.) Diels) ใบ รากนำมาต้ม หรือแกงใส่หน่อไม้ กล้วยจียอบ (*Mimosa pudica* L.) ยอดดิบจิ้มน้ำพริก นางแลว (*Aspidistra sutepensis* K. Larsen) ดอก นำมาใส่แกงต่างๆ เป็นต้น พืชสมุนไพร เช่น กระตักไก่ (*Chloranthus erectus* (Buch- ham.) Verdc.) ราก เป็นส่วนผสมยาดอกเหล้า บำรุงกำลัง เครือเขามวก (*Parameria laevigata* (Juss.) Moldenke) ใช้ ทั้งต้นเป็นส่วนผสมของยาแก้ปวดหัวเข่า เจ็บหัวเข่า ดีหมี (*Cleidion spiciflorum* (Burm.f.) Merr.) ใบนำมาดอก เหล้า แก้ปวดเมื่อยร่างกาย แก้ปวดหลังปวดเอว ฝ้าย (*Gossypium hirsutum* Linn.) เมล็ดขับน้ำคาวปลา ใช้ต้ม กินกับฝางเสนสำหรับหญิงหลังคลอด เป็นการขับน้ำคาวปลาที่ยังตกค้าง เป็นต้น

8.2 การใช้ประโยชน์ความหลากหลายทางชีวภาพในจังหวัดอุตรดิตถ์

สำรวจ รวบรวม และเก็บตัวอย่างพืชใช้ประโยชน์ในชุมชนจังหวัดแพร่ ทั้งหมด 3 ชุมชน ได้แก่ ชุมชนบ้าน ชำผากาม ตำบลม่วงเจ็ดต้น อำเภอบ้านโคก ชุมชนบ้านชัยจุมพล ตำบลชัยจุมพล อำเภอลับแล ชุมชนร่วมจิต ตำบลชัยจุมพล อำเภอกงไกรลาศ จังหวัดอุตรดิตถ์ พบว่า ประชากรในชุมชนมีการนำพืชไปใช้ประโยชน์ในด้านต่างๆ หลากหลายและแตกต่างกันไป โดยนำพืชไปใช้ประโยชน์ด้านอาหาร สมุนไพร และพืชใช้สอย ดังสรุปได้ดังนี้

8.2.1 ชุมชนบ้านชำผากาม ตำบลม่วงเจ็ดต้น อำเภอบ้านโคก จังหวัดอุตรดิตถ์

- วิถีชีวิตและสภาพความเป็นอยู่ของชุมชน

ตำบลม่วงเจ็ดต้นมีประวัติยาวนานกว่า 200 ปี บ้านม่วงเจ็ดต้นได้ก่อตั้งขึ้นโดยมีชาวบ้าน ห้วยเหล่า (ปัจจุบันคือ บ้านห้วยเหล่า ต.นาขุม อ.บ้านโคก) ได้อพยพเข้ามาทำไร่ทำนา ปลูกสร้างบ้านเรือนอยู่ ประมาณ 4-5 ครัวเรือน ในขณะนั้นบริเวณดังกล่าวยังเป็นป่าข้างทางเสือ เป็นป่าไม้ใหญ่ แต่ทำเลดีเพราะติดอยู่กับลำน้ำใหญ่สายสำคัญคือ ลำน้ำปาด บริเวณที่ตั้งบ้านนั้นมีมะม่วง 7 ต้นขึ้นอยู่เรียงรายกัน จากต้นมะม่วงที่ขึ้น

เรียงรายอยู่เบื้องจึงกลายมาเป็นชื่อ บ้านม่วงเจ็ดต้น ในเวลาต่อมา คำว่า "มะ" หายไปเหลือแต่ "บ้านม่วงเจ็ดต้น" เรียกกันมาจนถึงปัจจุบัน ตำบลมะม่วงเจ็ดต้นอยู่ห่างจากอำเภอบ้านโคกประมาณ 10 กิโลเมตร และห่างจากตัวจังหวัดอุตรดิตถ์ประมาณ 160 กิโลเมตร เนื้อที่ประมาณ 158,280 ไร่ หรือประมาณ 253.25 ตารางกิโลเมตร ลักษณะภูมิประเทศมีสภาพเป็นภูเขา พื้นที่ส่วนใหญ่อยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติ มีพื้นที่ราบเป็นบางส่วนที่ใช้ประโยชน์ในการเกษตรกรรม ลักษณะภูมิอากาศโดยรวมเป็นแบบป่าฝนเมืองร้อน มีระยะช่วงฝนสลับกับช่วงอากาศหนาวและแห้งแล้ง เนื่องจากภูมิประเทศส่วนใหญ่เป็นภูเขาและที่สูง จึงทำให้ในช่วงฤดูร้อนอุณหภูมิสูงสุดเฉลี่ย 39-41 องศา และช่วงฤดูหนาวอุณหภูมิต่ำสุดเฉลี่ย 6-12 องศา ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทางด้านเกษตรกรรม เช่น ไร่ข้าวโพด ไร่มันสำปะหลัง , ทำสวนลำไย, สวนมะขามหวานและบางส่วนประกอบอาชีพค้าขาย เกษตรกรส่วนใหญ่มีที่ดินทำกินเป็นของตนเอง แต่ยังมีเกษตรกรจำนวนไม่น้อยที่ไม่มีเอกสารสิทธิ์ในที่ดิน ทั้งนี้เพราะพื้นที่ส่วนใหญ่ขององค์การบริหารส่วนตำบลม่วงเจ็ดต้นอยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติ

-การใช้ประโยชน์จากพืชของชุมชน

จากการสำรวจการใช้ประโยชน์พืช พบพืชใช้ประโยชน์ 28 ชนิด (ตารางที่ 4) เมื่อจำแนกตามลักษณะการใช้ประโยชน์แบ่งออกเป็น 2 ประเภท มีสัดส่วนการใช้ประโยชน์ ดังนี้ พืชอาหาร 16 ชนิด คิดเป็นร้อยละ 57.14 พืชสมุนไพร 12 คิดเป็นร้อยละ 42.86 พืชอาหาร เช่น ดีปลากั้ง (*Phlogacanthus pulcherrimus*) ใบ รับประทาน แก้มกล้วย กล้วย กล้วย เป็นผักสด เกล็ด (*Sterculra monosperma* Vent.) นำเมล็ดมาต้ม คั่วหมกไฟ จะมีรสมัน พืชสมุนไพร เช่น ฟ้ายางลายใจ (*Andrographis paniculata* (Burm.f.) Wall. Ex Nees.) ใบและต้น ต้มกินน้ำ ใช้รักษาอาการปวดหลังและปวดเมื่อย แก้วแหวน ความดัน ไล่ยุง บอปิด (*Helicteres isora* L.) นำฝัก และ ต้น ตากแดดให้แห้ง ต้มเอาน้ำ ต้มแก้เบาหวาน ความดัน บัวบก (*Centella asiatica* (L.) Urb.) ใบ นำมาลวก ฝรั่ง รับประทานเป็นผักสด ใช้คั้นน้ำ รักษาอาการไข้ใน ร้อนใน ฮ่อสะพายควาย (*Amicratea cambodiana* (Pierre) N.Halle Wc) ใช้ทุกส่วนมาต้ม หรือผสมกับกาสามปีก แก้ปวดข้อเข่า เป็นต้น

8.2.2 ชุมชนบ้านชัยจุมพล ตำบลชัยจุมพล อำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์

- วิถีชีวิตและสภาพความเป็นอยู่ของชุมชน

อำเภอลับแล หรือ เมืองลับแล เป็นอำเภอหนึ่งในจังหวัดอุตรดิตถ์ เป็นชุมชนโบราณที่มีเรื่องเล่าทางประวัติศาสตร์มากมาย มีมาตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัย มีตำนานเล่าต่อกันมาว่าเป็นเมืองมหัศจรรย์ มีที่ตั้งลับซับซ้อน คนแปลกหน้ายากที่จะเข้าไปได้ เมืองลับแลมีภูมิประเทศเป็นป่าเขาสลับซับซ้อน มีบรรยากาศเยือกเย็นยามพลบค่ำ แม้ตะวันจะยังไม่ตกดินก็จะมืดแล้ว เพราะมืดดอยม่อนฤๅษีเป็นฉากกั้นแสงอาทิตย์ ป่านี้จึงได้ชื่อว่า "ป่าลับแล" (แลง เป็นภาษาล้านนาแปลว่า เวลาเย็น) ต่อมาเพี้ยนเป็น "ลับแล" ซึ่งกลายมาเป็นชื่ออำเภอลับแลในสมัยปัจจุบัน สมัยก่อนที่ตั้งของเมืองลับแลได้เป็นส่วนหนึ่งของเมืองทุ่งยั้งในอาณาจักรสุโขทัย จนในปี พ.ศ. 1981 เมืองทุ่งยั้ง ได้เจริญรุ่งเรืองขึ้นในฐานะเป็นเมืองหน้าด่านของอาณาจักรอยุธยา ที่ตั้งของลับแลก็ได้เป็นส่วนหนึ่งของเมืองทุ่งยั้งมาโดยตลอด ครั้นต่อมาในสมัยรัตนโกสินทร์ ในราว พ.ศ. 2444 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จประพาสเมืองอุตรดิตถ์ และได้เสด็จมาถึงเมืองลับแลในวันที่ 24 ตุลาคม พ.ศ. 2444 ได้โปรดเกล้าฯ ให้ย้ายศาลา

กลางจังหวัดจากเมืองพิชัยมาตั้งที่บางโพ และยุบเมืองทุ่งยั้งร่วมกับลับแล และสถาปนาเมืองลับแลขึ้นเป็นอำเภอ ส่วนอาคารที่ทำการยังตั้งอยู่ที่เมืองทุ่งยั้ง บริเวณใกล้เวียงเจ้าเงาะ

ในด้านชาติพันธุ์คนลับแลที่ใช้ภาษาถิ่นล้านนานั้น จากข้อสันนิษฐานของสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ได้สันนิษฐานจากชาติพันธุ์และภาษาของผู้คนในที่ตั้งเมืองลับแลในปัจจุบัน ว่าเดิมเป็นชาวเมืองแพร่ เมืองน่าน หนีข้าศึกและความเดือดร้อนมาชุมนุมกันตั้งชุมชนอยู่บริเวณนี้ เนื่องจากเป็นที่ป่ารก หลบซ่อนตัวง่ายและ ภูมิประเทศเป็นเมืองอยู่ในหุบเขามีสถิตเนินสลับกับที่ต่ำ คนต่างเมืองถ้าไม่คุ้นเคยกับภูมิประเทศจะหลงทางได้ง่าย ประกอบกับตำนานท้องถิ่น ระบุว่าได้มีผู้คนจากอาณาจักรโยนกเชียงแสน อพยพหลบภัยสงครามเข้ามาตั้งรกรากอยู่บริเวณที่ราบเขาแถบลับแล และตั้งชื่อว่า *บ้านเชียงแสน* ต่อมาคนกลุ่มนั้นก็แยกย้ายกันไปห้ก้างถางดงสร้างบ้านเมือง ขึ้นกระจัดกระจายตามที่ราบและไหล่เขาต่าง ๆ ซึ่งปรากฏว่าได้มีตำนานการอัญเชิญ เจ้าฟ้าฮ่ามกุมาร พระราชโอรสของพระเจ้าเรืองชัยอิราช จากอาณาจักรโยนกนาคนครเชียงแสน ถูกสร้างขึ้นอีกในช่วงหลัง ประกอบกับชุมชนลับแลมีการขยายตัวเพิ่มขึ้น ดังปรากฏหลักฐานการสร้างศาสนสถานวัดป่าสัก ซึ่งมีศิลปะเอกลักษณ์แบบอยุธยาผสมล้านนา ทำให้เมืองลับแล กลายเป็นชุมชนขนาดใหญ่ ที่มีผู้ใช้ภาษาถิ่นล้านนามาตั้งแต่สมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์

วัฒนธรรมประเพณี และภูมิปัญญาพื้นบ้าน เป็นสิ่งที่บ่งบอกถึงเอกลักษณ์ของชาติพันธุ์นั้นๆ ในอดีตชาวลับแลมีการทอผ้าไว้ใช้ในครัวเรือน วัตถุดิบที่นำมาใช้มีทั้งฝ้ายและไหม และสีที่เป็นเอกลักษณ์ของคนลับแล ได้แก่ สีน้ำเงิน สีแดง สีดำ สีเขียว และสีเหลือง โดยสีที่ใช้ย้อมเป็นสีธรรมชาติที่ได้จากพืชชนิดต่างๆ ปลอดภัยและสวยงาม เอกลักษณ์การทอผ้าของชาวลับแลเรียกว่าโดดเด่น คงทนสวยงาม ที่เรารู้จักกันดี คือ ชิ้นตีนจก นั่นเอง

อาหารพื้นบ้านของชาวลับแล คือ “ข้าวแคบ” มีเอกลักษณ์เฉพาะตัว คือเป็นแผ่นบางๆ ที่ได้จากการไล่น้ำแป้งที่ผสมงาคำ เกลือ หรือเครื่องปรุงรสอื่นๆ ลงบนผ้าที่วางบนปากหม้อดินขณะที่มีไอน้ำเดือดเหมือนการทำข้าวเกรียบปากหม้อ โดยแผ่นแป้งที่ได้มีลักษณะเป็นวงกลม มีเส้นผ่านศูนย์กลางประมาณ 7 นิ้ว ถึง 8 นิ้ว เมื่อแผ่นแป้งสุกแล้วสามารถตัดแปลงทำผลิตภัณฑ์ได้หลากหลาย อาทิเช่น ถ้านำแผ่นแป้งไปตากให้แห้งจะได้ “ข้าวแคบแห้ง” มี ทั้งแบบธรรมดาและปรุงรส สามารถฉีกรับประทานได้ทันทีเป็นอาหารว่าง หรือจะนำไปห่อกับเส้นหมี่คลุกกับเครื่องปรุงรสที่ชาวลับแลเรียกว่า “หมี่พัน” นอกจากนี้ชาวลับแลมักจะนำข้าวแคบแห้งมาห่อพันกับข้าวเหนียว โรยกากหมู หมูหยอง หรือกับข้าวอื่นๆ ลงไป พันให้เป็นแท่งรับประทานได้อย่างเอร็ดอร่อย นอกจากรับประทานในรูปของข้าวแคบแห้งแล้ว แผ่นแป้งที่ไล่น้ำสามารถรับประทานสด ได้แก่ “**ข้าวพัน**” (ภาพที่ 4)

ตำบลชัยภูมิพลแต่เดิมเป็นแหล่งชุมชนเล็กๆ หลายแห่ง สภาพโดยทั่วไปมีลักษณะเป็นที่ราบเชิงดอน เป็นป่าสงวนด้านตะวันตกของตำบล ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพ ทำนา ทำสวน ทำไร่ ทอผ้า ซึ่งผลิตภัณฑ์ที่มีชื่อเสียง ได้แก่ ผ้าชิ้นตีนจก

ภาพที่ 4 สภาพแวดล้อมภายในชุมชนบ้านชัยจุมพล อำเภอวังลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์

- การใช้ประโยชน์จากพืชของชุมชน

จากการสอบถามผู้รู้ ผู้เฒ่า ผู้แก่ ที่มีประสบการณ์ในชุมชน พบว่า ชุมชนลับแลมีการใช้ประโยชน์จากพืชในด้านพืชอาหาร พืชให้สี และสมุนไพร โดยเฉพาะการใช้พืชในการย้อมสี จากการสำรวจได้ข้อมูลการใช้ประโยชน์พืช จำนวน 42 ชนิด เมื่อจำแนกตามลักษณะการใช้ประโยชน์แบ่งออกเป็น 4 ประเภท มีสัดส่วนการใช้ประโยชน์ ดังนี้ พืชสมุนไพร 32 คิดเป็นร้อยละ 76.19 พืชอาหาร 4 ชนิด คิดเป็นร้อยละ 9.52 พืชใช้สอย ได้แก่ ทำเฟอร์นิเจอร์และงานหัตถกรรม 5 ชนิด คิดเป็นร้อยละ 11.9 และพืชให้สี 1 ชนิด คิดเป็นร้อยละ 2.39 ตัวอย่างพืชใช้ประโยชน์ เช่น ส้มป่อยหวาน (*Albizia myriophylla* Benth.) เปลือกทุบ อม หรือต้มกินน้ำแก้ไอ หญ้าวงช้าง (*Heliotropium indicum*) ลำต้นนำมาต้มร่วมกับรากหญ้าคา แก้วปัดปัสสาวะขัด หญ้าไต้ใบ (*Phyllanthus urinaria* L.) ลำต้นนำมาต้มกินแก้ปวดเย็บคั่น และแก่นิว หนาด (*Blumea balsamifera* (L.) DC.) รากหนาด นำมาต้มอมแก้ปวดฟันใบเข้ายาอบสมุนไพร คำเงาะ (*Bixa orellana* L.) ดอกใช้ปรุงเป็นยาหรือใช้ต้มกินเป็นยาบำรุงโลหิตให้สมบูรณ์ มังคุด (*Garcinia mangostana*) เปลือกรักษาโรคท้องเสียเรื้อรังและโรคลำไส้

ขำมะเลียง (*Lepisanthes fruiticosa*) ผล ราก ใบอ่อน แก้วร้อนใน แก้วเหนื่อ ไข่สันนิบาต และเลือดกำเดาไหล มะค่าแต้ (*Sindora siamensis*) เนื้อไม้ใช้ทำของใช้ เปลือกนำมาแช่น้ำช่วยให้แผลสมานตัวเร็ว เป็นต้น

8.2.3 ชุมชนร่วมจิต ตำบลชัยจุมพล อำเภอท่าปลา จังหวัดอุตรดิตถ์

- วิถีชีวิตและสภาพความเป็นอยู่ของชุมชน

ตำบลร่วมจิต ตั้งอยู่ทางทิศใต้ของอำเภอท่าปลา มีระยะห่างจากอำเภอท่าปลา ประมาณ 10 กิโลเมตร และตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของจังหวัดอุตรดิตถ์มีพื้นที่ 39.05 ตารางกิโลเมตรหรือ 24,406.25 ไร่ ห่างจากจังหวัดอุตรดิตถ์ประมาณ 30 กิโลเมตร ตำบลร่วมจิตมีอาณาเขตติดต่อกับพื้นที่ข้างเคียง ดังนี้ ทิศเหนือติดต่อกับ ตำบลหาดล้าและตำบลท่าปลา อำเภอท่าปลา จังหวัดอุตรดิตถ์ ทิศใต้ติดต่อกับตำบลหาดจิว อำเภอเมือง จังหวัดอุตรดิตถ์ ทิศตะวันออก ติดต่อกับ ตำบลผาเลือด อำเภอท่าปลา จังหวัดอุตรดิตถ์ ทิศตะวันตก ติดต่อกับ ตำบลน้ำหมัน อำเภอท่าปลา ตำบลวังดิน อำเภอเมือง จังหวัดอุตรดิตถ์ สภาพภูมิประเทศส่วนใหญ่เป็นที่ราบสลับเนินสูง ที่ดินส่วนใหญ่เป็นดินลูกรังมีความอุดมสมบูรณ์ต่ำ มีคลองไหลผ่าน 2 สาย คือ คลองสิงห์ และคลองหมัน ปัจจุบันมีสภาพต้นเขิน สภาพภูมิอากาศได้รับอิทธิพลจากกระแสลมมรสุมตะวันตกเฉียงเหนือ และตะวันตกเฉียงใต้ มีความชื้นและความร้อนสูง ในฤดูร้อนอากาศจะร้อนจัด อุณหภูมิเฉลี่ย 35 องศาเซลเซียส อากาศเย็นสบายในฤดูหนาวและมีฝนตกชุกในฤดูฝน จำนวนวันฝนตก ประมาณ 99 วัน จุดเด่นของพื้นที่ตำบลร่วมจิต สภาพพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่เนินสูงสลับที่ราบต่ำ ประชาชนมีการตั้งบ้านเรือนที่อยู่อาศัยอยู่สองข้างทางตามแนวถนน พื้นที่ทั่วไปเหมาะสำหรับปรับพื้นที่ให้เป็นพื้นที่สำหรับทำสวนผลไม้และทำการเกษตรแบบไร่สวนผสม เลี้ยงสัตว์ เช่น โค กระบือ สุกร ไก่ เป็นต้น การทำนาจะทำในเฉพาะฤดูกาลปีละ 1 ครั้ง นอกฤดูกาลทำนาประชาชนจะทำไร่ถั่วเขียว ไร่ข้าวโพด เพาะเห็ดนางฟ้า ปลูกพืชผักสวนครัวเพื่อบริโภคในครัวเรือนบางส่วนก็นำไปจำหน่ายมีผลผลิตออกสู่ตลาดทั้งปี และยังมีเกษตรกรบางส่วนที่ทำสวนผลไม้ ได้แก่ สวนส้มโอ มังคุด เงาะ ลองกอง ลำไย มะม่วงหิมพานต์ ซึ่งเป็นพืชเศรษฐกิจที่สำคัญของตำบล ประชากรของตำบลร่วมจิตโดยเฉลี่ยมีการศึกษาไม่สูงมากนัก มีรายได้คงเหลือน้อย มีการอพยพเคลื่อนย้ายประชากรวัยแรงงานไปทำงานในเมืองและต่างจังหวัด ส่วนใหญ่ จะเหลือแต่เด็กกับผู้สูงอายุ ด้านทรัพยากรธรรมชาติยังไม่มีมีการค้นพบแร่ธาตุในพื้นที่ มีเพียงไม้ยืนต้นและต้นไม้ที่ขึ้นปะปนอยู่ในบริเวณพื้นที่เกษตรกรรม ประเพณีท้องถิ่นที่สำคัญ ได้แก่ บวชพระ ตานก่วยฉลาก ประเพณีสงกรานต์ กิจกรรมโดยสังเขป ได้แก่ สรงน้ำพระ รดน้ำดำหัวผู้สูงอายุ ก่อเจดีย์ทราย ทำบุญกลางบ้าน (ภาพที่ 5)

ภาพที่ 5 สภาพแวดล้อมภายในชุมชนบ้านร่วมจิต อำเภอท่าปลา จังหวัดอุตรดิตถ์

- การใช้ประโยชน์จากพืชของชุมชน

จากการสอบถามผู้รู้ ผู้เฒ่า ผู้แก่ ที่มีประสบการณ์ในชุมชน ได้ข้อมูลการใช้ประโยชน์พืช จำนวน 19 ชนิด มีสัดส่วนการใช้ประโยชน์ ดังนี้ พืชสมุนไพร 14 ชนิด คิดเป็นร้อยละ 73.68 พืชอาหาร 3 ชนิด คิดเป็นร้อยละ 15.79 พืชใช้สอย 2 ชนิด คิดเป็นร้อยละ 10.53 ตัวอย่างพืชใช้ประโยชน์ เช่น หมากผู้ป่า (*Dracaena tenuiflora* Roxb.) รากต้มน้ำดื่มแก้ไอ แก้ปวดเย็บคัน กระจับยี่หุบ (*Litsea glutinosa*) ใบนำมาใช้สระผม ใบนำมาชยี้ทาตัว ออบเชย (*Cinnamomum spp.*) ราก ใบชยี้ต้มแก้ลมวิงเวียน เปลือกต้มน้ำดื่ม เครื่องเทศปรุงอาหาร เป็นต้น

8.3 ความรู้ในการใช้ประโยชน์จากพืชในชุมชน

จากการสัมภาษณ์ประชากรในชุมชนทั้ง 6 ชุมชน ชุมชนละ 10 ราย พบว่า ชาวบ้านที่มีความรู้เรื่องพืชส่วนใหญ่ จะมีอายุ 50 ปีขึ้นไป การศึกษาส่วนใหญ่อยู่ในระดับประถมศึกษาปีที่ 4 (ตารางที่ 7) ความรู้เรื่องพืชส่วนใหญ่ได้รับการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษหรือผู้สูงอายุในรุ่นก่อนๆ เพื่อใช้ในการดำรงชีวิตซึ่งปัจจุบันยังมีการนำมาใช้ประโยชน์บ้างแต่ไม่บ่อยเหมือนสมัยก่อน ดังนั้นข้อมูลการใช้ประโยชน์พืชจึงมีไม่มาก เพราะข้อมูลได้เลือนหายไปกับกาลเวลา คนรุ่นหนุ่มสาวส่วนใหญ่ก็ได้ย้ายถิ่นฐานไปทำมาหากินในเมือง จะมีบางชุมชนที่ยังนำภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ประโยชน์ เช่น การทอผ้า การใช้พืชเป็นสีย้อม ส่วนการใช้พืชเป็นยาก็ไม่ค่อยได้นำมาใช้ในปัจจุบัน เนื่องจากเวลาป่วย ไม่สบาย ก็ไปรักษาที่แพทย์แผนปัจจุบันมากกว่า ดังนั้นควรมีแนวทางในการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีประโยชน์ และเป็นเอกลักษณ์ และถ่ายทอดให้คนรุ่นใหม่ในชุมชน หรือส่งเสริมอาชีพให้เป็นอาชีพ เพื่อเสริมรายได้ให้แก่คนในชุมชนได้อีกด้วย

9. สรุปผลการทดลองและข้อเสนอแนะ

การศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านความหลากหลายทางชีวภาพ ในชุมชนจังหวัดแพร่และจังหวัดอุตรดิตถ์ โดยการสำรวจ รวบรวมข้อมูลการใช้ประโยชน์พืชและการสัมภาษณ์ประชากรในชุมชน จำนวน 6 ชุมชน ดำเนินงานวิจัยตั้งแต่ปี พ.ศ. 2559 สิ้นสุด ปี พ.ศ. 2561 จากการศึกษาพบพืชที่นำมาใช้ประโยชน์ 86 วงศ์ 192 สกุล 197 ชนิด แบ่งเป็นพืชอาหาร 50 ชนิด พืชสมุนไพร 129 ชนิด และพืชใช้ประโยชน์อื่นๆ 18 ชนิด

ประชากรส่วนใหญ่มีความรู้ในการใช้ประโยชน์จากพืชที่ใช้อยู่ในชีวิตประจำวัน มีเพียงผู้เฒ่าผู้แก่ที่มีอายุมากกว่า 50 ปีขึ้นไป ที่มีความรู้ในการใช้ประโยชน์จากพืชในการนำพืชมาใช้ประโยชน์ในด้านสมุนไพร ด้านการทอผ้า และด้านหัตถกรรม เพราะมีการสืบทอดมาตั้งแต่บรรพบุรุษ ซึ่งข้อมูลเหล่านี้ควรมีการอนุรักษ์ไว้สำหรับเป็นประโยชน์ให้คนรุ่นหลังต่อไป

10. การนำผลงานวิจัยไปใช้ประโยชน์

- ข้อมูลองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีความสัมพันธ์กับความหลากหลายทางชีวภาพ ข้อมูลการนำพืชไปใช้ประโยชน์ของพืชในชุมชน ข้อมูลทางอนุกรมวิธาน และตัวอย่างพรรณไม้เก็บรักษาเป็นตัวอย่างพรรณไม้อ้างอิง เพื่อเป็นหลักฐานของการศึกษาพรรณไม้ในประเทศไทย ของพันธุ์พืชป่าและพันธุ์พืชพื้นเมืองทั่วไปตามพระราชบัญญัติคุ้มครองพันธุ์พืช พ.ศ. 2542

- ข้อมูลพื้นฐานประกอบการจัดทำรายงานสถานการณ์ทรัพยากรพันธุกรรมพืชตามพันธกรณีภายใต้กฎหมายระหว่างประเทศ

- ข้อมูลของชนิดพันธุ์พืชที่คาดว่าจะมีศักยภาพทางการเกษตรหรือการแพทย์ เพื่อเป็นแนวทางต่อการสนับสนุนงานวิจัยหรือเศรษฐกิจของชุมชนและส่งเสริมให้มีการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืนโดยชุมชน

หน่วยงานที่จะนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์

- นักวิชาการ กรมวิชาการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์

- หน่วยงานภาครัฐ องค์กรเอกชนต่าง ๆ

- นักวิจัย สถาบันการศึกษา นักธุรกิจ ผู้สนใจด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรพันธุกรรมพืช คุ้มครองพันธุ์พืช และปรับปรุงพันธุ์พืช

11. คำขอขอบคุณ

งานวิจัยนี้สำเร็จลงได้ ผู้วิจัยขอขอบพระคุณผู้นำหมู่บ้าน ชาวบ้านในชุมชนจังหวัดแพร่และจังหวัดอุตรดิตถ์ สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดแพร่ สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดอุตรดิตถ์ทุกท่าน ที่ให้ความอนุเคราะห์ข้อมูล ถ่ายทอดภูมิปัญญา และให้ความช่วยเหลือในการสำรวจเป็นอย่างดี

ขอขอบคุณผู้ร่วมวิจัยทุกท่านที่ให้การสนับสนุน รวบรวมข้อมูลจนทำให้งานวิจัยลุล่วงตามวัตถุประสงค์

12. เอกสารอ้างอิง

กลุ่มงานข้อมูลสารสนเทศและการสื่อสาร สำนักงานจังหวัดแพร่. 2557. บรรยายสรุปจังหวัดแพร่. สำนักงานจังหวัดแพร่, แพร่.

ชนิด ชังถาวร สุกัญญา สุขฉายา ศิริวิสัย มณีศรีเดช กริชพกา บุญเฟื่อง เพียงเพ็ญ บุตรกตัญญู และปริญญารัตน์ เต็งประเสริฐ. 2550. รายงานการศึกษากรอบความคิดการคุ้มครองภูมิปัญญาท้องถิ่นไทย. กรุงเทพฯ: ศูนย์พันธุวิศวกรรมและเทคโนโลยีชีวภาพแห่งชาติ สำนักงานพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งชาติ.

- พรชัย ปรีชาปัญญา. 2541. ภูมิปัญญาพื้นบ้านเกี่ยวกับระบบนิเวศเกษตรบนแหล่งต้นน้ำลำธารในภาคเหนือ. สถาบันวิจัยลุ่มน้ำดอยเชียงดาว กลุ่มลุ่มน้ำ ส่วนวิจัยและพัฒนาสิ่งแวดล้อมป่าไม้ สำนักวิชาการป่าไม้ กรมป่าไม้. กรุงเทพฯ.
- รณิดา ปิงเมือง. 2553. การศึกษาความหลากหลายทางชีวภาพในป่าชุมชนบ้านโป่งชัย ตำบลทุ่งก่อ กิ่งอำเภอเวียงเชียงรุ้ง จังหวัดเชียงราย เพื่อการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน. AEE - T Journal of Environmental Education 1 (1): 84 - 96 หน้า.
- สำนักคุ้มครองพันธุ์พืช กรมวิชาการเกษตร. ม.ป.ป. พระราชบัญญัติคุ้มครองพันธุ์พืช พ.ศ. 2542. บริษัทพันธ์พืช บลิสซิ่ง จำกัด. กรุงเทพฯ.
- สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดแพร่ กระทรวงวัฒนธรรม. 2556. คู่มือท่องเที่ยว หมู่บ้านท่องเที่ยวเชิงนิเวศและเชิงวัฒนธรรมจังหวัดแพร่. ห้างหุ้นส่วนสามัญนิติบุคคล มหานทีแมกาซีน. เชียงใหม่.
- สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดแพร่ กระทรวงวัฒนธรรม. 2557. วิถีชีวิตชาติพันธุ์กะเหรี่ยง บ้านแม่พุงหลวง.
- อุไร จิรมงคลการ. 2544. ศึกษาความหลากหลายและการใช้ประโยชน์ของพรรณพืชบริเวณป่าเต่าดำ จังหวัดกาญจนบุรี. ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต (เกษตรศาสตร์) มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, กรุงเทพฯ.
- Alcorn, J. B. 1995. The scope and aims of ethnobotany in a developing world. p. 23-39. In: R.E. Schultes & S. von Reis. Ethnobotany evolution of a discipline. Chapman & Hall, London.